

hláská

ročník XXIX, 2018, č. 2

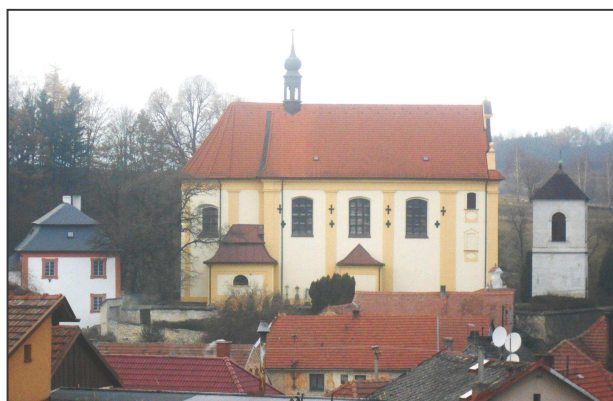
Hrad Nové Hradky u Vysokého Mýta

Vojtěch Barcal

Strohé zříceniny pozdně gotického hradu Nové Hradky se nacházejí 12 km jižně od Vysokého Mýta na výrazném, ale nepříliš vysokém kupovitém návrší nad stejnojmennou vesnicí, které dnes dominuje především nádherný areál rokokového zámku z druhé poloviny 18. století. Hrad postavil někdy před rokem 1468 významný diplomat, nejvyšší mincmistr Království českého, nejvyšší purkrabí pražský a důvěrník krále Jiřího z Poděbrad, Zdeněk III. Kostka z Postupic, který získal zdejší církevní zboží do zástavy zřejmě někdy v průběhu 50. let 15. století po husitském hejtmanovi Janovi Pardusovi z Horky a Vratkova. Oblast Novohradská kdysi byla součástí majetků kláštera v Podlažicích, který byl za husitských válek zničen.

Podhradní ves je mnohem starší než zdejší hrad. Poprvé je zmíněna již v roce 1293, ale pod starším názvem Boží Dům, který známe z písemných pramenů ještě v 16. století. V inkriminovaném roce se připomíná v opatské listině premonstrátského kláštera v Litomyšli o prodeji majetků v oblasti jižně od vsi Bučina. Jako svědek tohoto právního úkonu je v listině jmenován jistý Slavibor z Božího Domu.¹⁾ Slavibor byl zřejmě služebníkem kláštera a byl držitelem půdy okolo osady Boží Dům. Je možné, že již v té době zde existovalo nějaké panské sídlo, ale nelze říci kde a jakého charakteru. Určitě to nebylo na místě dnes známého hradu na kopci nad vsí, poněvadž nejstarší archeologické nálezy zde jsou datovány až do 14. století a i ony se na místo zřejmě dostaly druhotně. Je možné, že se v Božím Domě nacházel dřevěný dvorec s vazbou na zdejší kostel, jehož existenci lze předpokládat na základě názvu osady. Tento kostel se asi nacházel v místě dnešního barokního kostela

sv. Jakuba Většího, který nahradil starší kostel gotický zmíněný poprvé v roce 1349.²⁾ Kostel se totiž nachází v nízké ostrožné poloze, která ani nedovolovala typickou orientaci k východu.

Dnešní barokní kostel sv. Jakuba Většího z r. 1724 na místě staršího gotického kostela (foto autor 2016).

Ves zřejmě původně náležela k majetkům výše zmíněného premonstrátského kláštera a onen blíže nepoznaný Slavibor si možná pronájem božidomského zboží vysloužil za dobré služby klášteru.³⁾ Později se vznikem litomyšlského biskupství, které vzniklo na zázemí původního kláštera, se stal Boží Dům jeho majetkem. Roku 1398 se však již připomíná v držení podlažického benediktýnského kláštera, ve kterém zůstal až do jeho zániku roku 1421. V této době se v souvislosti s osadou Boží Dům nezmiňuje žádné panské sídlo.⁴⁾ Protože bylo toto zboží v držení církevních institucí, nebylo zde žádné potřeba.

Po zániku kláštera v Podlažicích přecházela jeho půda postupně rukama husitských šlechtických majitelů a roku 1436 král Zikmund Lucemburský zastavil husitskému hejtmanovi Janovi Pardusovi z Horky a Vratkova část podlažického zboží v hodnotě 2500 kop grošů a to na šest let.⁵⁾ Byla to jeho odměna za to, že uznal Zikmunda za českého krále. Zdá se, že Pardus správou božidomského zboží pověřil jakéhosi svého purkrabího Petra Krta, který se s predikátem z Božího Domu uvádí roku 1440 v souvislosti s obecným sněmem všech stavů Království českého v Praze.⁶⁾ Onen predikát naznačuje, že zde Petr Krtek asi

Pohled na hradní kopec od severu (foto autor 2016).

Obvodová hradba na severozápadě s pozůstatky omítky – nejzachovalejší zbytek hradu (foto autor 2016).

žil, tudíž lze předpokládat nějaké panské sídlo. Zřejmě se však jednalo jen o nějaký dávno zaniklý dvorec na neznámém místě.

Někdy v 50. letech 15. století získal božidomské zboží do držení husitský hejtmán, nejvyšší mincmistr Království českého a od roku 1467 nejvyšší purkrabí pražský Zdeněk III. Kostka z Postupic,⁷⁾ jenž někdy v této době rovněž postavil dnešní hrad, podle A. Sedláčka poprvé připomínaný k roku 1468 pod názvem „Boží Duom“.⁸⁾ Tato relativně pozdní písemná zmínka hrad řadí mezi nejmladší hradní novostavby na území českých zemí.

Ona zmínka by měla podle Augusta Sedláčka pocházet ze zástavní listiny krále Jiřího z Poděbrad, ve které tuto odúmrť po Zdeňkovi III., jenž padl ve zmíněném roce v bitvě u Zvole, získává jeho bratr Albrecht Kostka z Postupic.⁹⁾ A. Sedláček tuto listinu necituje a není ji tedy možné dohledat.

Albrecht Kostka z Postupic záhy postoupil božidomské zboží svému synovci Zdeňkovi IV. Kostkovi z Postupic. Ten se také jako první příslušník rodu začal po zdejších hradě psát. Ještě v roce 1492 čteme v jeho predikátu „z Postupic a na Božím Domě“, ale již o rok později se lze poprvé setkat s názvem Nový hrad.¹⁰⁾ S názvem podhradní vsi Boží Dům se lze v pramenech setkat ještě v roce 1563. Její název se spolu s pojmenováním hradu podle obecné záliby češtiny v pomnožného tvaru místních jmen změnil do podoby Nové Hradý.¹¹⁾

Po smrti Zdeňka IV. Kostky z Postupic a na Novém hradě v roce 1510 nejprve drželi dědictví jeho čtyři synové společně, ale později si jej rozdělili. Nejstarší Vilém si ponechal Chlumeč nad Cidlinou a Koloděje, které nakonec prodal, a mladší bratři do společné držby získali podlažické zboží, Nový hrad, Litomyšl a České Heřmanice.¹²⁾ Nejmladším synem byl Bohuš III. Kostka z Postupic, který po smrti svých bratrů získal veškeré tyto majetky.¹³⁾

Bohuš zastával funkci hejtmána Chrudimského kraje a v letech 1536–1539 eviduje A. Sedláček na Novém hradě Bohušova purkrabího Mikuláše ze Zásmyk.¹⁴⁾ Pro špatnou finanční situaci začal Bohuš svoje majetky rozprodávat a nakonec byl jako člen Jednoty bratrské a účastník a organizátor protihabsburského povstání v roce 1547 postižen konfiskacemi. Přišel o litomyšlské panství a Novohradsko mu zůstalo do konce života pouze jako manství.¹⁵⁾ Pak připadlo jako odúmrť králi. Bohušem Kostkou z Postupic vymřel tento rod po meči.¹⁶⁾

Roku 1559 prodal král Ferdinand I. novohradské panství Janovi Žateckému z Vejkrštorfu (Weikersdorfu).¹⁷⁾ Tím začíná krátké období vlády tohoto méně známého rodu na novohradském panství. Tento rod brzy vymřel po meči a to

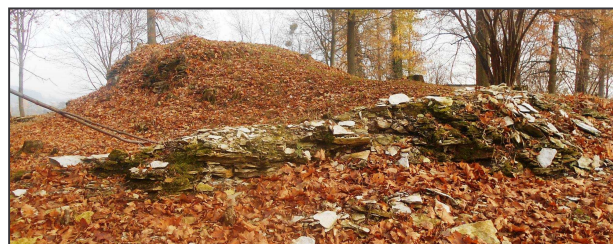
konkrétně roku 1563 Janovým synem Vojtěchem a zdědila jej Janova dcera Anna Žatecká z Vejkrštorfu, provdaná za Ferdinanda Švihovského z Rýzmburka. Po Annině smrti prodal její manžel novohradské panství se vším příslušenstvím Mikulášovi z Lobkovic.¹⁸⁾ Nejspíše v době Žateckých proběhla přestavba hradu na pohodlnější renesanční sídlo zámeckého typu. Vzhledem k minimální výpovědní hodnotě dnešních zbytků hradu a absenci dobových vyobrazení nevíme o jejím rozsahu a podobě nic. Snad by z ní mohl pocházet úsek zdíva poněkud se vymykající z obvodu jádra.

V době Žateckých, v roce 1563, se také lze poprvé setkat s plurálem v názvu v podobě Nové hradý. Tento fakt nenapovídá nic o tom, že by již v té době vznikl v podhradí nový zámek, jak se domníval amatérský regionální historik Josef Malý.¹⁹⁾ V soupisu poddaných podle víry z roku 1651 se lze setkat s názvem vsi „Podhradí“ a píše se zde o farním kostele „pod Novými hradý“,²⁰⁾ což lze chápat tak, že název Nové hradý se tehdy užíval pouze pro samotný zámek, potažmo hrad.

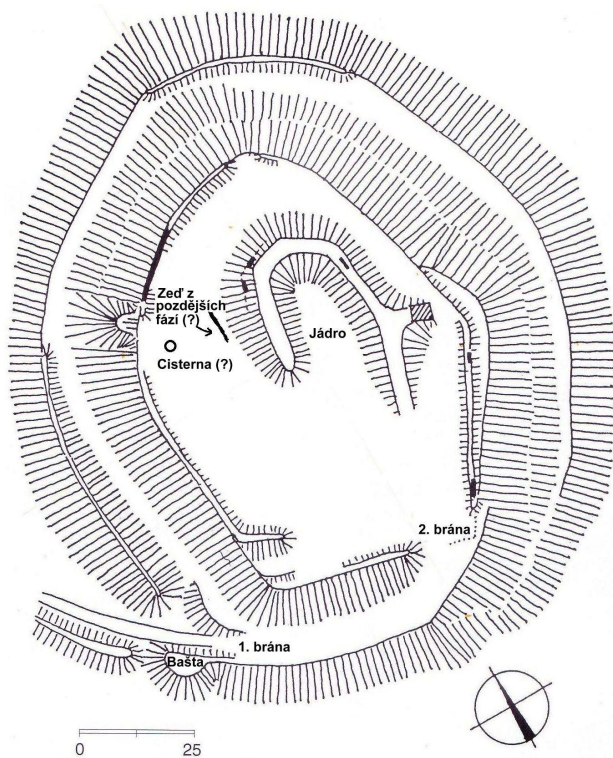
Mikuláš z Lobkovic zemřel roku 1588 a po jeho smrti se kvůli nezletilosti jeho potomků ujal statků jeho bratr Ladislav z Lobkovic. Když Mikulášovi potomci dospěli, Nové hradý připadly synovi Mikulášovi. Když Mikuláš zemřel, získala je do držení jeho sestra Anna. Po ní roku 1604 zdědil panství dědičný maršálek knížecího hrabství v Tyrolu, rytíř Řádu zlatého rouna, dolnorakouský místodržící hrabě Pavel Sixt z Trautsonu.²¹⁾ Rod pánů z Trautsonu vlastnil zdejší panství až do roku 1750, ale jeho příslušníci zde nikdy nepobývali a jeho správou pověřoval hejtmany. Roku 1645 za Jana Františka z Trautsonu byl novohradský starý zámek společně s několika okolními vesnicemi vydrancován a při tom vážně poškozen švédským vojskem.²²⁾ Po této události byl zámek nouzově opraven a udržován v obyvatelném stavu. I nadále sloužil správě panství.

Zadlužený Josef hrabě Trautson prodal 5. června 1750 novohradské panství Anně Barboře svobodné paní Chamaré. V kupní smlouvě se připomíná „zámek na vysokém kopci položený“.²³⁾ Po zakoupení panství začali noví majitelé starý zámek opravovat, kolem roku 1753 získal novou kapli²⁴⁾ a poslední opravy eviduje hlavní účet panství ještě v roce 1773.²⁵⁾ V tomto roce dědí panství syn Anny Barbory a Jana Ludvíka Harbuval-Chamaré Jan Antonín, který se rozhodl starý zámek zdemolovat a materiál použít na stavbu nového výstavného rokokového zámku.

V roce 1767 vznikla na svazích hradního kopce umělecky cenná pozdně barokní křížová cesta z donace hraběnky Anny Barbory. Cesta stoupá od kostela sv. Jakuba Většího až na vrchol hradního kopce. Když ještě hrad stál, nacházelo se její poslední XIV. zastavení před jeho branou. Autory sochařského ztvárnění jednotlivých zastavení křížové cesty jsou pravděpodobně bratři Bartoloměj a Václav Hendrichovi z Litomyšle.²⁶⁾ Kalvárie se dodnes dochovala v původní podobě.

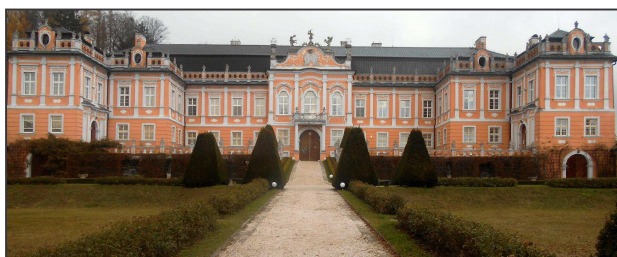
Zed' západně od jádra, která možná pochází z mladších fází vývoje. V pozadí val vlastního jádra (foto autor 2016).

Půdorys zříceniny hradu (podle díla cit. v pozn. 3, doplněno autorem).

Novohradský hrad vznikl ve 2. polovině 15. století, což jej řadí k vůbec nejmladším hradům v českých zemích. Jako místo stavby zvolil stavebník osamocené návrší s plochým vrcholem. Volba takového staveniště zapadá do kontextu hradů zbohatlých husitských hejtmanů. V osamoceném návrší spatřovaly hrady 15. století neohrožitelnost palnými zbraněmi. Kvůli husitským bouřím v této době také začala opět převládat vojenská funkce hradních staveb. Nezbytností těchto hradů bylo také místo pro utáboření vojenského oddílu. Tyto hrady zavrhovaly dosavadní trend ostrožné polohy, která byla z hlediska použití palných zbraní pro obránce značně nevýhodná. Z dalších hradů husitských hejtmanů můžeme zmínit Oltářík Jakoubka z Vřesovic, Žižkův Kalich, případně Kunětickou Horu Diviše Bořka z Miletínka.²⁷⁾ Pro hrady této éry bylo typické biblické či jinak nábožensky znějící pojmenování, čemuž původní název hradu – tedy Boží dům, plně vyhovoval.

Cesta na hrad stoupala od severu a sledovala západní svah návrší, po kterém potom mírně stoupala až na vrchol kopce, na jeho jižní stranu. V místě dnešního XII. zastavení křížové cesty se nacházela I. brána, kterou se vcházelo do zmíněného parkánu. II. brána se pak nacházela těsně za XIV. zastavením kalvárie. Vrchol byl na třech stranách obehnan zemním opevněním v podobě příkopu a náspu. Na strmé jižní straně bylo zřejmě nahrazeno parkánem, kterým

Nový rokokový zámek z let 1773–1777 (foto autor 2016).

také procházel poslední úsek přístupové cesty. Kromě zemního opevnění hrad obepínala po celém obvodu plochého vrcholu hradba tlustá 1,4 m. Z této hradby dodnes stojí jeden výraznější zbytek dlouhý 20 m, nacházející se na severozápadě areálu. Na jeho vnějším líci jsou zachovány zbytky omítky. Jako stavební materiál byla použita opuka. Aby bylo zabráněno nechvalně známé vlastnosti opuky – zvětvávání a rozpadu, byly zřejmě všechny zdi hradu omítnuty. Jedná se o nejzachovalejší zbytek hradu. Neomítnutá opuka rychle podléhá zvětvávání, což je patrné na vnitřním líci této zdi, kde se omítka již nezachovala – je značně rozrušen a celý zbytek zdi vyžaduje restaurátorský zásah.

V severovýchodní části opevněné plochy se nacházelo hradní jádro. Z něho jsou dodnes patrné většinou jen valovité útvary, které tu a tam obsahují zbytky zdí. Na severozápadě jádra se nachází zbytek nízké, asi 4 m dlouhé zdi. Z obvodu jádra se poněkud vymyká, možná vznikla až při pozdějších úpravách sídla. I na této zdi jsou vidět zbytky omítky. Východní val jádra je narušen vodárenskou budovou z roku 1929, která sloužila k zásobování nového zámku vodou. Jižní část jádra navíc byla ve 30. letech minulého století zplanýrována, když tehdejší majitel nového zámku zahrnul hradní kopec do anglického parku. Nabízí se možnost, že hradní jádro mělo podobu hradu s plášťovou zdí, tedy zpravidla bezvěžového typu hradu, kdy hlavní obrannou stavbou je masivní vysoká zeď s ochozem, která kryje vnitřní zástavbu hradu.

Na západní straně se prostor mezi obvodovou hradbou a jádrem rozšiřoval a tvořil velké nádvoří, které mohlo sloužit jako výše zmíněné místo k utáboření vojenského oddílu.²⁸⁾

Na základě dosavadních vědomostí nelze s určitostí usuzovat nic konkrétního o podobě a charakteru vnitřní zástavby hradu a podobě pozdějšího zámku, která navíc vznikala minimálně ve dvou stavebních etapách, tudíž její rekonstrukce se zdá být zatím nemožná. Na místě by zde byl podrobný a systematický archeologický výzkum spojený i s vykopávkami, které by pomohly odhalit více zdí a objasnily mezi jednotlivými fragmenty souvislosti. Rekonstrukci podoby hradu komplikuje i fakt, že se nám nedochovalo žádné jeho dobové vyobrazení.

Poznámky: 1) Emler, J. (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. Praha 1882, s. 696. 2) Spěváček, J. (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V/2. Praha 1960, s. 381. 3) Plaček, M.: Revizní povrchový průzkum zřícenin Sokolova a Nových Hradů. In: Sborník společnosti přátel starožitností 3. Praha 1992, s. 129–134. 4) Brandl, V. (ed.): Codex diplomaticus Moraviae XII. Brno 1890, s. 423–432. 5) Palacký, F. (ed.): Archiv český II. Praha 1842, s. 181. 6) Palacký, F. (ed.): Archiv český I. Praha 1840, s. 245. 7) Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze Království českého I – Chrudimsko. Praha 1882, s. 191. 8) Citace v pozn. 7, s. 191. 9) Citace v pozn. 8, s. 192. 10) SOKA Chrudim, fond Archiv města Chrast, inv. č. 1. 11) Profous, A.: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny I. Praha 1947, s. 672. 12) Pakosta, O.: Visutá pečeť Kostků z Postupic. Litomyšl 2004, s. 33. 13) Jelínek, F.: Hystorye města Litomyssle II. Litomyšl 1845, s. 86. 14) Citace v pozn. 8, s. 192. 15) Citace v pozn. 8, s. 192. 16) Citace v pozn. 13, s. 105–106. 17) Citace v pozn. 8, s. 192. 18) Citace v pozn. 8, s. 193–194. 19) Tomáš Šimek a kol.: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI – Východní Čechy. Praha 1989, s. 327–329. Dopis psaný římskokatolickým knězem Jose-

fem Malým z Morašic v záležitosti přípravy encyklopedie Hradů, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (1970) se nachází v soukromém archivu prof. Františka Musila. **20)** Matušková, L. – Pazderová, A. (ed.): *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko I.* Praha 2001, s. 28–47. **21)** Citace v pozn. 8, s. 194. **22)** A. Sedláček přímo uvádí, že Švédové odvezli za tohoto řádění do Litomyšle kořist na 600 trakařích (citace v pozn. 8, s. 194). **23)** SOA Zámorsk, f. Rodinný archiv Harbuval a Chamaré, inv. č. 278, kart. č. 7. **24)** NA Praha, f. Archiv pražského

arcibiskupství, inv. č. 503. **25)** SOA Zámorsk, f. Velkostatek Nové Hradky, hlavní účet panství, nezpracováno. **26)** Panoch, P.: *Křížová cesta v Nových Hradech u Vysokého Mýta. Neznámé dílo sochařů Bartoloměje a Václava Hendrichů (Henrichů)?*. In: Vaňura, O. – Kučerová, I. (ed.): *Sborník Národního památkového ústavu ú. o. p. v Pardubicích za rok 2008.* Pardubice 2010, s. 26–32. **27)** Tomáš Durdík, T.: *Česká hradní architektura doby husitské, Časopis Společnosti přátel starožitností XXIX/1991, č. 3, s. 151–164.* **28)** Citace v pozn. 3.

Šebín u Levous

David Mikoláš – Marek Rubeš – Roman Sirovátka

Oblast dolního Poohří mezi Louny a Libochovicemi patřila ve 12. a 13. století převážně k církevním majetkům. Česká knížata a čeští králové disponovali v této době ještě stále dostatečným množstvím statků, kterými byli ochotni obdarovat pražské biskupy, kapituly, kláštery. Nejinak tomu bylo i v případě středověkého Lounska a Libochovic.

Po směru toku řeky Ohře se za Louny nacházejí Počedlice,¹⁾ jež tvořily lokální centrum biskupských statků, zmnožené od roku 1268 o Oboru a Vršovice.²⁾ Kníže a pozdější druhý král český Vladislav se svou první manželkou Gertrudou Babenberskou prosluli jako štědrí podporovatelé a ochránci nově zakládaných premonstrátských klášterů. Ve sledované oblasti povodí obdržel četné donace klášter na Strahově a jemu pod ochranu daný klášter v Doksaněch. Konkrétně se jednalo o dvorec Radonice, který strahovští řeholníci dostali hned při založení kláštera kolem roku 1143.³⁾ Později v roce 1273 k němu přibýly mimo jiné vsi Pátek, Volenice a Levousy.⁴⁾ Sousední Křesín potvrdil král Přemysl Otakar I. klášteru v Doksaněch roku 1226.⁵⁾

Říční brod u Křesína?

V konstrukci příběhu o středověkém opevněném panském sídle Šebíně (okr. Litoměřice) sehrávají důležitou roli právě dvě naposledy jmenované vsi Křesín a Levousy, respektive předpokládaný, avšak písemně nedoložený říční brod mezi nimi.⁶⁾ Výjimečnost lokality podtrhuje i přítomnost polykulturního hradiště, plnicího v raném středověku funkci přemyslovského opěrného bodu a hospodářského centra (v jeho areálu pak byl vystavěn hrad či tvrz Šebín). Přes zmíněný brod kolem hradiště zřejmě procházela starobylá cesta spojující bývalé kastelánské hrady v Litoměřicích a Žatci. Jak cesta po souši, tak i překonání brodu a plavba po řece podléhaly výběru cla. Nemaýl přím z něj náležel samozřejmě panovníkovi, a protože byl stabilní a jistý, přenechával někdy jeho část kostelům a klášterům,⁷⁾ nebo je naopak zcela osvobodil od placení veškerých cel na území Čech i Moravy.⁸⁾ Jistým výhodám se těšily rovněž doksanské premonstrátky. O jejich eventuelním podílu na křesínském brodu sice dochované písemné prameny mlčí (celnice není doložena), nicméně směly využívat výsadu bezcelní plavby na dolním Labi a dále byl klášter osvobozen ode všech poplatků vymáhaných při plavení dřeva na Labi a Ohři.⁹⁾ Tyto specifikace privilegií se v listinách zejména 12. století nevyskytují příliš často, neboť majetek darovaný či postoupený k užívání církevním institucím byl spíše pojímán jako komplexní celek a nebyl tudíž jednoznačně rozlišován. Užívání vodních toků však

bylo spojeno i s určitými povinnostmi: například jejich čištěním, opravou jezů či výstavbou propustí pro lososy.¹⁰⁾

Šebín na III. vojenském mapování 1764-1768 (<http://oldmaps.geolab.cz> – map. list č. 3852-1).

Šebín za pánů erbu lví tlapy

Levousy situované na pravém břehu Ohře, dnes místní část levobřežního Křesína, se prvně zmiňují v listině Strahovského kláštera v roce 1273 jako příslušenství Radonic.¹¹⁾ Zdá se, že na rozdíl od Křesína, po němž se již roku 1237 píše „Chren de Chrezzin“,¹²⁾ setrvaly Levousy v držení premonstrátů asi až do počátku 14. století.¹³⁾ Východně od nich se podél pravého břehu Ohře směrem k západu dodnes táhne les nazývaný Šebín. V souvislosti s ním se jako velmi lákavá jeví hypotetická možnost ztotožnit jej s bezejmenným lesem o rozloze cca 1,5 ha (siluam, que fuit estimata ad quinque iugera), který v roce 1267 získal do dědičného držení rozhodčí soudce Půta ze Mšeného od pražské kapituly výměnou za to, že její vrbičtí poddaní smějí vodu z Půtových studní využívat stejně jako Půtovi podolští poddaní.¹⁴⁾ Co by ale Půta vedlo k tomu vystavět si zde opevněné sídlo? Navíc v poloze, která z hlediska obranné domnělého křesínského brodu a plavby na Ohři nelze, na to je už Šebín příliš vzdálen. Půta zde zřejmě musel mít ještě nějaké další majetky, bohužel listině nedoložené, jež si hodlal stavbou hradu zajistit. Jinak by takováto nemalá investice postrádala smyslu.

Výběr z povrchového sběru z března 2017. Keramika je zařaditelná rámcově do rozmezí 13. až 15. století (foto D. Mikoláš 2017).

V listině ze 14. června 1279 se uvádí „dominus Poto dictum de Rysenberch“ a jeho synové. Tuto zprávu A. Sedláček považuje za první zmínku o hradě Šebínu.¹⁵⁾ Takové pojmenování by bylo buď absolutním nepochopením, nebo ironií, což je obojí možné. Do té doby se Půta píše ze Mšeného, jen jedinkrát z Rýzmburka. Ani jeho synové nikdy přízvisko z Rýzmburka neužívali. Je proto otázkou, zda můžeme Šebín ztotožnit s oním Rýzmburkem. Hrad tohoto jména existuje u Kdyně, pro svou vzdálenost ale prakticky nepřichází v úvahu. Ovšem čistě hypoteticky mohlo jít o omyl písaře, spočívající v záměně Rýzmburk namísto Rýzmburk. A tento hrad skutečně stojí nad Osekem v Krušných horách. Půta jej pochopitelně nikdy nevlastnil, byl v rukou mocného rodu Hrabšiců, kteří se po něm psali. Mimochodem roku 1255 svědčil Boreš s přídomkem „de Rizenbeirch“,¹⁶⁾ takže záměna možná je. Hlavní panství Boršů z Rýzmburka se rozprostíralo v Podkrušnohoří, ale zasahovalo i do Poohří. Své klienty zde měli např. v Solanech, Černochově, Bohušovicích, Trávněvsi.¹⁷⁾ I Půta mohl patřit k hrabšické klientele. Jeho predikát mohl čistě hypoteticky pocházet třeba i od zastávaného úřadu purkrabí hrabšického oseckého hradu Rýzmburka.

Také Půtovi synové sídlili společně ve Mšeném, avšak jejich potomci se počátkem 14. století většinou rozešli na další rodové statky na Šebíně, Křesíně, Kamenici a Vetlé.¹⁸⁾ Z nich na Mšeném zůstal pouze Konrád, který asi okolo roku 1341 prodal některé své statky proboštu Vítovi a kanovníkům roudnického kláštera Panny Marie.¹⁹⁾ Od Jana ze Šebína si měl jako částečnou kompenzaci najmout poplužní dvůr v Levousích.²⁰⁾ Zde se A. Sedláček bohužel dopustil omylu. V příslušné listině je sice s velkou pravděpodobností hovořeno o Konrádu ze Mšeného a jeho synu Plichtovi, nicméně pronajímatelem není Jan z Šebína, nýbrž Jan ze Stebna (Johannes de Stewing), a pronajatý dvůr není levouský, nýbrž lobečský (villa in Lebz).²¹⁾ Takže první potvrzenou zmínkou o Šebíně je až listina z roku 1362, která byla údajně nalezena v roce 1741 pod trámem stropu kostela v Křesíně a kterou zveřejnil kaplan Podhorský ve své Libochovické farní pamětní knize: „My Jan z Šebína vyznáváme všem jak nynějším tak budoucím ve jménu našem a dědiců našich, že jsme dvacet lánů dědili se vši spravedlností ve vsi naší Křesíně právem německým neb emphyteutickým...“²²⁾

Zatímco Jan seděl na Šebíně, po sousedním Křesíně se okolo roku 1350 psal Jindřich. Společně jsou uváděni jako fundátoři křesínského farního kostela sv. Václava.²³⁾ Patro-

nátní právo statečného rytíře Jana ze Šebína dosazovat faráře a vybírat desátek potvrzuje zápis z 18. února 1374, v němž za jeho přítomnosti potvrdil pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimi novým farářem urozeného pana Litobora z Vítovky.²⁴⁾ V květnu 1385 figuroval Jan ze Šebína (Jesko de Sebyna) mezi svědčícími pány a many ve vleklém sporu pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna s Hynkem z Helfenburka.²⁵⁾ Při prodeji hradu Helfenburku u Úštěku Hynkovým otcem Hanušem v roce 1375 patrně nebyly dodrženy všechny podmínky a Hynek logicky žádal náhradu a pohnal Jenštejna před soud. O Janovi (Ješkovi) čteme ještě v roce 1402, kdy si stěžuje na Jindřicha z Kolče, jenž nerespektoval právo královské odúmrtní a zmocnil se jistého majetku protiprávně.²⁶⁾ Zůstává otázkou, zda Jan ze Šebína a Ješek ze Šebína je jedna a tatáž osoba. Spíše se kloníme k názoru, že Ješek by mohl být synem Janovým. V opačném případě by se totiž Jan dožil více než početněného věku.

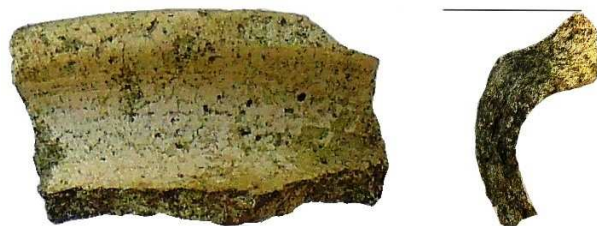
Tvrz a pustý zámek Šebín

Smrtí dříve řečeného Litobora se po třech dekadách opět uvolnilo místo faráře v Křesíně. Provolání nového faráře Jana počátkem srpna 1405 se již nekonalo za přítomnosti některého z příslušníků rodu Lví tlapy (nohy), nýbrž za účasti urozeného pana Předborů z Ronova a z Dubé sídlem na Šebíně, maršálka paní Žofie, královny Čech.²⁷⁾ O necelých deset let později prodal Předborův stejnojmenný syn své zadlužené statky „v Šebíně s tvrzí, s dvorem poplužním, s poplužními v Křesíně, Levousech a v Horkách vsi, dvory kmeců s úroky, s rolemi, s lukami, s lesy, s potoky, s řekami, s rybníky, s bahny, s mlejny, s vinicemi, s sady i se všeckou svobodou“ Vilému Zajíci z Hazmburka.²⁸⁾ Teprve zde, v Pozůstatcích desk zemských, máme k roku 1415 první nezpochybnitelnou zmínku o panském sídle, které je charakterizováno jako tvrz, a jemuž je přiznáno obvyklé hospodářské zázemí v podobě poplužního dvora, tří vsí, z nichž o dvou již pojednáno bylo, a dalšího příslušenství.

Za Jana Zajíce z Hazmburka na Budyni v roce 1550 byl Šebín součástí budyňského panství a je uváděn jako „zámek pustý“.²⁹⁾ Zřejmě poslední, kdo na hradě skutečně pobýval, byli oba Předborové z Ronova a z Dubé. Zajícové z Hazmburka vlastnili mnohem reprezentativnější sídla a v porovnání s nimi malý Šebín nepotřebovali. Navíc lze

Zlomek nádoby, 15. století (foto D. Mikoláš 2017).

Okrajový zlomek nádoby, 15. století (foto D. Mikoláš 2017).

dost dobře předpokládat, že během husitských válek, kdy roku 1424 (a i později) vtrhla do kraje polní vojska, byl při Žižkově tažení z Loun na Libochovice vyplněn jak křesínský kostel, tak i katolíky držený Šebín. Když roku 1553 pan Jan Zajíc zemřel, zanechal po sobě čtyři syny, kteří si otcův majetek rozdělili. Jiřímu Zajícovi z Hazmburka a na Mšeně mimo jiné připadl právě „zámek pustý Šebín“, vsi Křesín, Levousy, Horky aj. Vyjmenované zboží s příslušenstvím pan Jiří Zajíc prodal roku 1564 za sumu 4650 pražských grošů nejvyššímu hofmistru Království českého Janu nejstaršímu z Lobkovic na Zbiroze a Točníku.³⁰⁾ Šebín se až do konce feudalismu stal součástí hazmbursko-libochovického panství.

Hypotetická podoba sídla

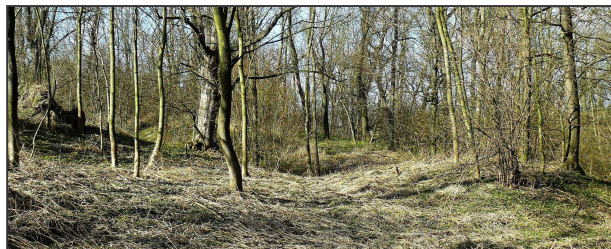
I když první písemná zmínka o hradu, vlastně o „tvrzi“ (v dochovaných písemných pramenech se píše vždy o tvrzi anebo pustém zámku, slovo hrad se nevyskytuje v žádném z nich) pochází až z roku 1415, kdy ji vlastnil Přebor z Ronova a z Dubé, její počátky jsme čistě hypoteticky spojili s Pútou ze Mšeného, který „stavební pozemek“ v bezejmenném lese získal snad v roce 1267. K výstavbě sídla by tedy došlo v 2. polovině 13. století, čemuž by mohly odpovídat i výsledky povrchového sběru keramiky, provedeného D. Mikolášem v březnu a červnu 2017.³¹⁾ V půdní erozi silně narušeném svahu pod západní a severozápadní částí jádra byly nalezeny střepy zařaditelné rámcově do rozmezí 13. až 15. století.

Příkop oddělující ostrožnu od předpolí v pohledu od západu (foto D. Mikoláš 2017).

Od 60. let 20. století probíhala masivní výstavba rekreačních objektů na stráni od vsi Levousy až téměř ke zbytkům tvrže. Ty z nich, které ještě nebyly rozebrány v předchozích státech, se staly vítaným zdrojem stavebního materiálu, proto z ní dnes zbylo minimum. Z tohoto důvodu a též z důvodu absence destruktivního archeologického výzkumu budou naše závěry do značné míry spíše hypotetické. Tím je i pokus o hmotovou rekonstrukci pojednávaného sídla.

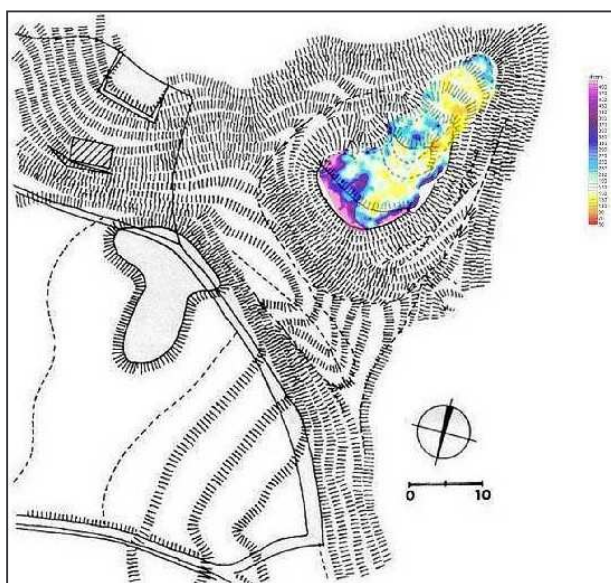
Staveniště tvrže zaujalo severovýchodní výběžek ostrožny bývalého levouského hradiště, od jihovýchodu vydělený výrazným příkopem. Právě odtud byla tvrz nejvíce zranitelná. Nebezpečí také umocňovala konfigurace terénu předpolí, jež je modelováno širokou, k tvrzi klesající hradištní plošinou, jež eventuálnímu útočníkovi poskytovala dostatek prostoru pro soustředěné ostřelování. Nepřítel mohl obránce tvrže ještě navíc ohrožovat z jižních, jihovýchodních a východních vyvýšených pozic, které ve vzdálenosti cca 100 až 150 m od hradeb dovozovaly umístění další obléhací techniky. Na severu

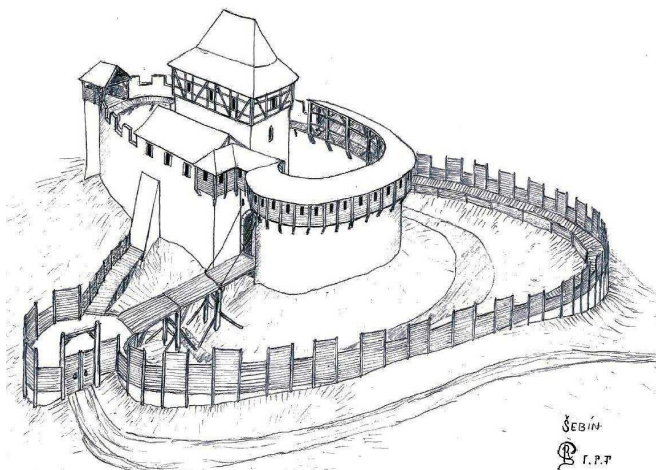
V pozadí dochovaný úsek úvozové cesty na jihu – přístupové cesty k hradu – v pohledu od jihovýchodu (foto D. Mikoláš 2017).

tvořilo přirozenou překážku meandrující koryto řeky Ohře, do něhož se vlévá úzký potůček napájený pramenem, vyvěrajícím pod osadou Horka. Byť se jedná o nepatrnou vodoteč, která byla kartografem zanesena do mapy až v rámci III. vojenského mapování, vyhloubila ve svahu rýhu, tedy vlastně jakýsi přírodní příkop táhnoucí se podél tvrže na východě.³²⁾ Pouze zde je tvrz zakreslena pod názvem Libušin hrad (dle Levous, které se tehdy nesprávně nazývaly zkomoleně Libuše). Na starších mapováních včetně Státního katastru zcela chybí.

Domníváme se, že tvrz Půty ze Mšeného, byl-li vůbec jejím stavitelem, ve své první stavební fázi sestávala pouze z přibližně uprostřed sprašové ostrožny umístěného obdélného několikapatrového, v přízemí dvojprostorového věžového obytného objektu o rozměrech cca 8 x 6 m, obehnaného pravděpodobně jen dřevěnou palisádou. Jeho jižní líc byl dle terénních náznaků zaoblený podobně jako např. na Radyni či Egerberku. K přestavbě a rozšíření mohlo dojít později, buď za Půtovy syna Jana nebo vnuka Ješka ze Šebína. Dřevěná palisáda obíhající jádro byla nahrazena na maltu zděnou opukovou hradbou, v dochovaném torzu na severozápadě dosahující tloušťky cca 140 cm, na severu a západě ze statických důvodů dodatečně zpevněnou na spáru přistavěnými čtverhrannými pilíři či snad věžicemi. Zatímco torzo severní z nich vystupuje do svažitého terénu o cca 270 cm, západní jen o cca 200 cm. Zdrojem kamene se nejpravděpodobněji staly rozvalené hradby levouského hradiště.³³⁾ Na jihu a jihozápadě musela být hradba kvůli

Výsledky geofyzikálního měření (citace v pozn. 34, plán Durdík, T.: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, 2. vydání. Praha 2002, s. 536).

Hypotetická rekonstrukce podoby Šebína ve vrcholné fázi v pohledu od jihozápadu (kresba R. Sirovátka 2017).

konfiguraci předpolí vyšší, minimálně čtyř, lépe šestimetrová, zevnitř zpevněná náspem, který mohl být ještě vyztužen dřevěným roštem. Na jihozápadě přecházela hradba v půlkruhovou baštu, či jak by napovídalo geofyzikální měření dokonce v okrouhlu věž o průměru cca 6 m.³⁴⁾ Vnitřní zástavba byla na západě zmnožena o další dvojprostorový, asi podsklepený objekt, jenž byl vklíněn mezi obvodovou hradbu jádra a starší obdélný obytný objekt věžového charakteru. V severní části jádra žádnou zděnou budovu ze statických důvodů nepředpokládáme, lehčí dřevěnou konstrukci však zcela vyloučit nelze. Konečně vstupní brána do jádra byla zřejmě vsazena mezi půlkruhovou baštu (nebo kruhovou věž) a jihozápadní líc dvojprostorového objektu. Do ní ústila přístupová komunikace, jež byla vedena po jižní straně hradiště na rozcestí na kraji lesa a odtud od jihovýchodu k tvrzi. A právě na jihovýchodě v terénu jasně zřetelnou fortifikací sledovaný úvoz se dodnes v krátkém úseku dochoval. Na západě byla přístupová komunikace jištěna baštovitým útvarem, který se zřejmě skládal z plenty z nasucho kladených kamenů a dřevěné nástavby. Vnější hradba mohla být lehčí konstrukcí a sestávat z dřevěných prvků. Hospodářský dvůr, citovaný poprvé v listině z roku 1415, bohužel nejsme schopni za současného stavu vědění přesně lokalizovat, snad stával „poněkud výše“ v předpolí tvrze směrem k jihu.³⁵⁾

Závěr

S názvem Šebín se poprvé setkáváme v roce 1362 v predikátu Jana ze Šebína. Panské sídlo označené jako tvrz se připomíná až k roku 1415, kdy ho držel Předbor mladší z Ronova a Dubé. Jeho zakladatelem mohl hypoteticky být již Půta ze Mšeného, s větší jistotou však byla tvrz Šebín vystavěna či dokonce přestavěna v průběhu 14. století. Poškozena (nález vypálené mazanice) byla pravděpodobně během husitských válek, i když existovat mohla až do pokročilého 15. století. Staveniště tvrze zaujalo severovýchodní ostrožnový výběžek bývalého levouského hradiště, od něhož bylo odděleno mohutným příkopem. Ve vrcholné fázi jednoduché jádro obsahovalo centrální obytnou několikapatrovou budovu obdélného půdorysu s mírně zaoblenou jižní stěnou. K této věžové stavbě se od západu přimykala další dvojprostorový objekt. Obvodovou kamennou hradbu zděnou na maltu zpevnily na severu a západě čtverhranné věžice ve funkci pilířů. Na jihozápadě zeď přecházela buď v půlkruhovou baštu, nebo kruho-

vou věž, která svou hmotou kryla vstupní bránu. Přístupová komunikace byla vedena od jihovýchodu, sledující příkop. Na jihozápadě se pravoúhle zalomila k severu a na úrovni západní baštovité fortifikace k východu, aby přes předpokládané přemostění vstoupila do brány jádra. Vnější hradební okruh mohl být pouze dřevěný. Poplužní dvůr se pravděpodobně rozprostíral v předpolí jižně od tvrze.

Poděkování: Tímto bychom chtěli poděkovat Mgr. Milanu Sýkorovi (UAPPSZČ v Mostě) a panu Petru Jenčovi (VMG v České Lípě) za konzultaci v oblasti zlomků okrajů keramiky.

Poznámky: 1) Friedrich, G. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae II.* Praha 1912, s. 163, č. 174, 15. února 1219. 2) Emler, J. (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II.* Praha 1882, s. 240–241. 3) Erben, K. J. (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* Praha 1855, s. 107. 4) Šebánek, J. – Dušková, S. (eds.): *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae V/2.* Praha 1981, s. 348. 5) Citace v pozn. 3, s. 325–327. 6) O přívozu je hovořeno až v r. 1550 (Národní archiv v Praze, Desky zemské větš, kniha 250, fol. L 23). 7) Citace v pozn. 1, s. 87, duben 1211. 8) Citace v pozn. 3, s. 200, kolem r. 1199. 9) Citace v pozn. 3, s. 325–327. 10) Citace v pozn. 3, s. 420; citace v pozn. 2, s. 445. 11) Citace v pozn. 4, s. 348. 12) Citace v pozn. 3, s. 427. 13) Sedláček, A.: *Hrady, zámky a tvrze Království českého XIV.* Praha 1923, s. 27. 14) Citace v pozn. 2, s. 223. 15) Citace v pozn. 13. 16) Šebánek, J. – Dušková, S. (eds.): *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae V/1.* Praha 1974, s. 97–98. 17) Viz Velímský, T.: *Hrabišci, páni z Rýzmburka.* Praha 2002, s. 116–119. 18) Citace v pozn. 13. 19) Emler, J. (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV.* Praha 1892, s. 356. 20) Citace v pozn. 13. 21) Tadra, F. (ed.): *Summa Gerhardi, Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen.* Vídeň 1882, s. 551. 22) Borovský, F. A.: *Čechy VII, Středohoří.* Praha 1892, s. 23. 23) Citace v pozn. 13, s. 26. 24) Emler, J. (ed.): *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim III-IV.* Praha 1879, s. 6. 25) Friedrich, G. (ed.): *Desky dvorské království Českého VII. První kniha půhonná z let 1383–1407.* Praha 1929, s. 56. 26) Friedrich, G. (ed.): *Archiv český XXXV.* Praha 1935, s. 258. 27) Emler, J. (ed.): *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim VI.* Praha 1883, s. 155. 28) Emler, J. (ed.): *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum II.* Praha 1872, s. 118–119. 29) Citace v pozn. 6. 30) Národní archiv v Praze, Desky zemské větš, kniha 15, fol. B 1. 31) Odevzdáno do Podřipského muzea v Roudnici nad Labem. 32) III. vojenské mapování 1877–1880 (Čechy), měřítko 1 : 25 000, map. list 3852-1. Dostupné z: <http://oldmaps.geolab.cz>. 33) Viz Váňa, Z.: *Slovanské hradiště v Levousích (k. o. Křesín, okr. Litoměřice) a otázka rozsahu luckého území, Archeologické rozhledy 25/1973, s. 271–288.* 34) Křivánek, R.: *Project of the Regional Cooperation: Non-destructive Geophysical Surveys of Significant and Endangered sites in the Ústí Region, Czech Republic.* In: Brown, H. – Fry, R. (eds.): *ISAP News, Issue 43, June 2015, The newsletter of the International Society for Archaeological Prospection, Bradford 2015, s. 3–5.* Dostupné na: <http://www.archprospection.org/isapnews/isapnews-43>. 35) Malý, J.: *O hradě Šebíně, Vlastivědný sborník Podřipska 9/1926, s. 120–121.*